

ZAVIČAJNI PARK ISTRE

(Od regionalnog problema do regionalnog projekta)

Saša Poljanec-Borić
Institut za turizam, Zagreb

UDK 332.146.2 (497.13)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 10. 1992.

U ovom članku analizira se pojam regije u svjetlu funkcionalne razvojne teorije. U tom se smislu regija određuje kao funkcionalna ekonomska cjelina. Na primjeru ekonomskog razvoja Istre pokazuje se nefunkcionalnost dosadašnje razvojne strategije, te se elaboriranjem aktualnih razvojnih problema u Istri pokazuje da je projekt "Zavičajni park Istre" optimalni razvojni koncept za istarski prostor.

Ovaj članak posvećujem gđi. Tihani Stepinac-Fabijanić,
etnologu iz zavoda HAZU u Rijeci

UVOD

Ovo je tekst što jednu iskonski demokratsku inicijativu, koju je 1989. godine pokrenuo ICAM (*International Centre for Anthropology Motovun*) kao katedra Čakavskog sabora, pod vodstvom profesorice Tihane Stepinac-Fabijanić, pokušava osvjetliti u širem društvenom kontekstu.¹ Radi se, naime, o ICAM-ovoj ideji da se na prostoru središnje Istre, zbog naročite kulturne i ekološke vrijednosti tog prostora, stvori institucija parka koja bi imala dva cilja: 1) zaštititi od daljnjeg propadanja i/ili namjernog i nepromišljenog devastiranja prirodno i kulturno blago koje na njemu postoji; 2) učiniti da tako zaštićeno naslijeđeno blago postane temeljem suvremenog razvojnog programa koji bi neposredno koristio lokalnom stanovništvu.

Ovo je, također, tekst koji će, osvjetljavanjem šireg konteksta u koji se smješta projekt "Zavičajni park Istre", pokušati probiti zid nezainteresiranosti koji od samog početka ovih inicijativa prati rad entuzijasta i znanstvenika koji su se, tijekom vremena, na bilo koji način u njega uključili, a koji je uočen kako na lokalnoj, tako i na regionalnoj, pa i na najvišoj državnoj razini. U tom smislu ovaj tekst valja shvatiti kao uvod u znanstveno razmatranje strategija regionalnog razvoja, koje će, nadamo se, u Hrvatskoj uskoro postati uobičajeno.

---

1 U sociologiji se ovakve inicijative stručnim rječnikom nazivaju *grass root initiatives*. U nedostatku odgovarajućeg hrvatskog izraza mi smo, zbog konotacije koju sklop *grass root* nosi, upotrijebili izraz "demokratska inicijativa".

ŠTO JE REGIJA?

Iz literature je dovoljno poznato da je regionalnost nekog prostora kroz povijest izrastala kako iz njegovih specifičnih geografskih karakteristika i kulturnih obilježja², tako i iz njegovih ekonomskih interesa. Danas, međutim, kad prometne veze omogućavaju povezivanje i najudaljenijih dijelova svijeta, a kulturne promjene, uvjetovane globalnom medijskom komunikacijom, dovode do integriranja kulturnih obrazaca³, regionalizam, čini se, ostaje bitno utemeljen samo u onom ekonomskom, iako znanstvenici vezani za humanističke struke još uvijek imaju običaj regionalnost oslikavati *sustavom atributa*, dajući regionalnim entitetima naročiti poetski značaj (toplo mediteransko sunce, lijep alpski krajolik, velika panonska ravnica itd.). Ovaj poetski značaj još i danas, svakako, pridonosi simbolizaciji određene cjeline koja se smatra regijom, ali ju nikako ne utemeljuje. Zbog teorijskog uvjerenja, dakle, da ključ za "regionalno" valja tražiti iz ekonomske perspektive, u nastavku će se elaborirati ekonomska perspektiva regionalizma, i to onako kako ju vidi društveni znanstvenik.

U želji da se što više približe metodi prirodnih znanosti, ekonomisti se trude formalno definirati regionalnost, pa nalaze da ona proizlazi iz "složenih ekonomskih, socijalnih i političkih faktora koji duže vrijeme djeluju u međuzavisnosti s prirodnom osnovom, koju karakterizira heterogenost i nejednaka raširenost resursa."⁴ U tom smislu, regionalnost je, u perspektivi koja je bitno određena načelom efikasnosti što se mjeri kroz korist, pravo na nejednaki razvoj, odnosno *nastojanje da se maksimaliziraju specifične prednosti koje drugi prostori i ljudi, koji na njima žive, nemaju*.

Valja, međutim, imati na umu da se i ekonomska logika mijenja u vremenu i prostoru, pa je tako od vremena od kojeg se jezični sklop *eksploatacija resursa* zamjenjuje sklopom *valorizacija resursa* i u ekonomiji ponešto promijenjen odnos prema objektima ekonomskog ponašanja jer: "valorizirati nije samo 'eksploatirati', nego se i baviti razvojem, upoznavati. Objekt koji se želi 'valorizirati' posjeduje interes sam po sebi koji nije uvjetovan samo interesima onih koji mu posvećuju svoje napore."⁵

U tom smislu, prije spominjano maksimaliziranje specifičnih prednosti dobiva i kroz ekonomiju neka ograničenja, naime, ona koja kažu da se *prednost može maksimalizirati do one mjere do koje maksimaliziranje ne ugrožava opstanak konkretne prednosti*. Tako ekonomska ideja maksimalne dobiti ustupa mjesto ekonomskoj ideji optimalne dobiti, a "optimum" se od "maksimuma" razlikuje po tome što u svom pojmu integrira i kategoriju *kvalitete*.

Ovako promijenjen temeljni ekonomski aksiom, koji polazi od ideala optimalne koristi, primjenjuje se na prostoru tako da se ne promišlja samo razvoj, već se *planira*

- 2 Kultura se ovdje uzima u antropološkom smislu te riječi, te se razumije kao ono što C. Lévi-Strauss naziva "redom kojim se živi" (*ordre vécu*).
- 3 O tome npr. MacCannell, D., (1975.), *The Tourist, A New Theory of the Leisure Class*, Shoecken Books, New York.
- 4 Knowles, P., Wareing, J., ed., (1976.), *Made Simple Economic and Social Geography*, Allen.
- 5 Défert, P., (1960.), *Le tourisme dans l'expansion régionale, principes et méthode, Le tourisme moderne*, AIEST, vol. 1, Berne.

funkcionalni razvoj, jer samo ovaj može omogućiti *kvalitetu*. Kako je, pak, želja za kvalitetom utemeljena u interesu samog prostora da opstane što je duže moguće, granice funkcionalnog planiranja određene su još samo izvanekonomskim razlozima, naime, *smislenošću povezivanja različitih funkcija u jednu cjelinu*. Budući da smislenost povezivanja različitih ekonomskih funkcija eminentno ovisi o ljudima, jer oni (i samo oni) na zemlji stvarima pridaju smisao, dolazi se do zaključka da funkcionalno planiranje uključuje neizbježno i *socijalne i kulturne faktore*. Smislenost funkcionalnog povezivanja ujedno je i *ključ za razumijevanje dometa regionalnog planiranja*, jer je ono, u suvremenom svijetu, smisleno samo do trenutka dok ne ugrožava opstanak većeg entiteta – *nacionalne države*. Postoje, naime, zasigurno mnogi razlozi zbog kojih bi se, primjerice, neka regija u Izraelu trebala funkcionalno povezati s nekom regijom u Libanonu. Kako, međutim, postoji realna opasnost da se ljudi na prostorima koji bi se u tom dijelu svijeta trebali funkcionalno povezati, međusobno, zbog izvanekonomskih razloga, poubijaju, to je teorija regionalnog planiranja na tom prostoru zasad potpuno *besmisljena*. Besmisao te ideje, naime, leži u nastojanju da se *kvalitetno življenje* uvodi tamo gdje ne postoje *socio-politički uvjeti za život uopće*.

Budući da se, u suvremenom svijetu, uvjeti za *život uopće* određuju mehanizmom nacionalnih država, kao temeljnim okvirom za uspostavu građanskog društva, to je smisao regionalnog razvoja razumljiv samo ondje gdje je razriješeno šire pitanje nacionalnog opstanka jer se, kao što je naprijed pokazano, regionalizam u moderno vrijeme utemeljuje u *kvaliteti, a ne u identitetu*. U tom se smislu može, napokon, reći da je regionalizam najplodonosniji tamo gdje su nacionalne države najbolje razvijene (dobar primjer za to je prostor Zapadne Europe), te da stoga predstavlja socio-ekonomski fenomen koji *nije zamisliv izvan fenomena nacionalne države*.

U svjetlu takvog pristupa dolazi se, napokon, do spoznaje da se danas regijom može nazvati onaj prostor koji se odlikuje *funkcionalnim ekonomskim vezama* što imaju za cilj, sukladno teoriji optimalnog razvoja, osigurati prosperitet toj funkcionalno povezanoj cjelini, ne dovodeći pritom u pitanje opstanak nacionalne države.⁶

Polazeći stoga od gore iznesenog shvaćanja fenomena regionalnosti, u nastavku će se razmatrati regionalnost Istre, analizirajući funkcionalnu sliku gospodarskog razvoja ovog prostora.

STANJE REGIONALNOSTI U ISTRI ILI PREGLED RAZVOJNIH SCENARIJA U ISTRI IZA II. SVJETSKOG RATA

Pristup problemu

Budući da je prethodno definirana perspektiva prema kojoj regionalnost, u biti, proizlazi iz ekonomske funkcionalnosti prostora, bitno je voditi računa o kriteriju *hijerarhije* koji pojam funkcionalnosti uvodi. Ovaj, naime, kriterij upućuje na spoznaju

6 Dobar primjer za bit regionalne suradnje je regionalno povezivanje Francuske i Švicarske u području Alpa, kojeg je osnovni cilj bila *kvaliteta skijaških staza, odnosno njihova dužina*. Danas vjerojatno postoji malo ljudi koji će tvrditi da bit ovog povezivanja leži u tome što stanovnici ovih krajeva govore francuski jezik ili tradicionalno proizvode sličan sir. To što stanovnici navedenog alpskog područja govore francuski, čini njihovu poslovnu suradnju na *dugim skijaškim stazama puno lakšom*, a sličan sir čini, pak, *vožnju po dugim stazama regionalno obilježnom*.

da je besmisleno raspravljati o tome zašto jedan entitet u prostoru nije povezan s nekim udaljenijim entitetom, ako nisu povezana niti dva vrlo bliska entiteta. U konkretnom slučaju Istre, čini se, iz gore je navedene perspektive besmisleno raspravljati o tome zašto se Istra danas ne povezuje funkcionalno sa slovenskim i talijanskim dijelom, u situaciji u kojoj *nije funkcionalno povezana niti labinska općina sama sa sobom*.

Zbog toga će se, u nastavku, analizirati razvojni scenariji realizirani na onom dijelu istarskog poluotoka koji pripada Republici Hrvatskoj, jer o stanju funkcionalnih ekonomskih veza na tom prostoru ovisi i mogućnost svih drugih širih funkcionalnih veza, baš zbog toga što nefunkcionalnost ovog prostora, koji svojim karakteristikama integrira sve bitne značajke istarskog prostora uopće (pedološku raznovrsnost: vapnenac, fliš, crvenica; kulturno bogatstvo: rimsku ostavštinu, ranokršćanske nalaze, glagoljicu, srednjovjekovne gradove itd.; mediteranski obalni prostor itd.), s obzirom na kriterij hijerarhije, uvjetuje nefunkcionalnost čitavog istarskog poluotoka.

U tom smislu će se, kroz analizu dosad realiziranih razvojnih scenarija, a u svjetlu funkcionalne razvojne teorije, ispitati suvremeno stanje regionalnosti u Istri, *u onom njenom dijelu koji pripada Republici Hrvatskoj*.

Slika razvoja središnjeg istarskog prostora

Danas je temeljna karakteristika središnjeg istarskog prostora *napuštenost*. Takvo je stanje rezultat niza političkih promjena koje su se odrazile na demografske prilike u Istri od početka 20. stoljeća do danas, ali i rezultat pomanjkanja regionalnih razvojnih opcija koje su karakterizirale razvoj u Istri iza II. svjetskog rata.

Istra je najveći broj stanovnika imala 1910. godine, bilježeći brojku od 236.981 žitelja. Ipak, prije kraja Austro-Ugarske stvoren je prvi val emigracije prema Sjevernoj Americi iza kojeg je, između dva rata, uslijedio jedan manji val prema Latinskoj Americi.⁷ Nakon završetka II. svjetskog rata, u razdoblju između 1948. i 1953. godine, veliki je broj Talijana otišao iz Istre u Italiju, što je, zajedno s gubicima iz II. svjetskog rata, stvorilo veliku demografsku prazninu, jer je 1953. godine u Istri registrirano 175.094 stanovnika – ili 61.887 manje nego 1910. godine. Iz toga se može zaključiti da je nepovoljna demografska bilanca u Istri bila rezultat niza smjena globalnih političkih prilika, koje su se na prostoru Istre prelomile u razdoblju od 1910. do 1945. godine, te da je globalne demografske prilike u Istri više odredio svjetski povijesni tijek nego bilo što drugo.

Međutim, demografska kretanja koja se u Istri odigravaju od 1953. godine pa do 1991., dakle u jednoobraznim političkim prilikama, pokazuju da, u tom razdoblju, nije uspostavljen niti jedan mehanizam koji bi promovirao razvoj Istre kao regionalne cjeline, jer da je bio uspostavljen, demografska kretanja ne bi izgledala kako slijedi:

---

7 O tome: Ukotić, P. (1988.), *L'aménagement touristique de la côte istrienne*, Maîtrise de géographie, Faculté des lettres de Nice.

Tablica 1**Kretanje broja stanovnika Istre 1953.-1991.**

Godina	Buje	Buzet	Labin	Pazin	Poreč	Pula	Rovinj	Istra
1953.	20.421	12.916	29.114	25.864	19.893	51.652	15.234	175.094
1961.	20.085	9.745	28.526	22.735	18.003	62.145	15.595	176.838
1971.	18.397	7.460	25.677	20.073	17.264	69.913	16.415	175.399
1981.	20.577	7.342	25.500	19.412	19.946	77.278	18.277	188.332
1991.	23.752	7.284	25.800	18.915	22.846	84.606	19.686	202.989

Izvor: Blažević, I., (1991.), Demografske značajke Istre, *Gospodarstvo Istre*, 4 (4), Pula.

Iz prikazane se tablice, naime, vidi da je na području Istre, od 1953. do 1991. godine, u stabilnim političkim prilikama⁸, uspostavljen trend koji karakterizira porast stanovništva na obalnom istarskom prostoru te smanjivanje stanovništva u središnjem – istarskom prostoru – u odnosu na 1953. kao temeljnu godinu. Dramatičan pad broja stanovnika doživljavaju dvije izrazito kontinentalne istarske općine, Buzet i Pazin, koje u razdoblju od 1953. do 1981. godine gube čak 5.574, odnosno 6.452 stanovnika, a sličnu sudbinu, iako ne tako dramatičnu, doživljava i općina Labin, koja u istom razdoblju gubi 3.614 stanovnika. Mali oporavak doživljavaju u razdoblju između 1981. i 1991. općine Buzet i Labin, jer se u destogodišnjem rasponu u općini Buzet broj žitelja povećava za 42(!), a u općini Labin za 300, dok Pazin i dalje gubi stanovništvo. Kad se, međutim, ima u vidu da broj stanovnika u posljednjih deset godina u općini Poreč raste u apsolutnom iznosu za 2.900 ljudi, dobiva se prava slika o "povoljnim demografskim pomacima" u središnjoj Istri.

Neposredni rezultat ovakvih demografskih kretanja dobro oslikava citat što slijedi: "... Depopulacija je osobito naglašena na Pazinštini gdje je evidentiran manjak stanovništva u 92,3% naselja, na Rovinjštini s padom broja žitelja u 84,5% naselja i na Bužeštini s demografskim minusom u 80,4% naselja. Nije mnogo bolje stanje ni na Labinštini koja bilježi pad broja stanovnika u 79,8% naselja... Depopulacija istarskih naselja osjeća se već na 5-6 kilometru od obale i dobiva na zamahu idući od prigradskih naselja Pule prema sjeveru i od zapadnoistarske obale prema istočnim gorskim rubovima Pazinštine i Bužeštine... Dugotrajni transfer seoskog stanovništva iz primarnih u sekundarne i tercijarne djelatnosti rezultirao je visokim i zabrinjavajućim stupnjem deagrarizacije... Samo za posljednjih dvadesetak godina (1970.-1989.) u Istri su poljoprivredne površine smanjene sa 171.331 ha na 168.012 ha. Žalosna sudbina prati i ovdašnje vinogradarstvo čije su površine u navedenom intervalu svedene sa 10.596 ha na 7.579 ha... Stočarstvo prati još gora kob. Između popisa 1971. i 1991. godine broj goveda u Istri opada sa 28.639 na 8.656 ili za 69,8%. Broj konja je zanemariv, a magarad statistika uopće ne iskazuje. Ne tako davno, pedesetih godina, talijanski su mesari obilazili istarska sela kupujući konje i magarce za klaonice. Dolazili su i kupci iz

8 Pod stabilnim političkim prilikama u ovom se tekstu podrazumijeva kontinuitet sustava izvršne vlasti na jednom prostoru.

Dalmacije. To je bio početak prorjeđivanja konja i magaradi po istarskom poluotoku, a skoro do postupnog istrebljenja dolazi sedamdesetih i osamdesetih godina pod naletom motorizacije, mehanizacije i već spominjanog masovnog napuštanja seoskih naselja.⁹

Napokon, spomenutom valja pridodati i slijedeći zaključak: "Na selu je u 1981. godini bilo samo 7,7% aktivnih poljoprivrednih stanovnika u odnosu na ukupan broj aktivnih stanovnika. Ovaj podatak ukazuje da ovdje gotovo nema rezerve, a čovjek predstavlja elementarnu osnovu za razvoj poljoprivredne proizvodnje."¹⁰

Iz prikazanih se citata može zaključiti da je proces depopulacije izrazito negativno djelovao na razvoj osnovne tradicionalne funkcije središnjeg istarskog prostora -- poljoprivrede. Tako je taj prostor osim *socijalno neaktivnog* postao i *ekonomski nefunkcionalan*, jer uništenje tradicionalne poljoprivredne funkcije nije zamijenio ničim drugim što bi ljudima, koji na njemu obitavaju, osiguralo egzistenciju. To nadalje znači da je Istra kao cjelina *de facto* izgubila jednu od bitnih regionalnih karakteristika, iako se njome, na simbolički način, još uvijek diči -- s obzirom na činjenicu da je ključni simbol istarskog regionalizma, koza, u hrvatskom državnom grbu, a u pečatu Istarskog demokratskog saveza čak su tri koze.

Naravno, uvijek se može reći da je istarska deagrarizacija samo jedna od brojnih deagrarizacija koje su se, u okviru socijalističkog društvenog poretka, odigrale u zemljama opsjednutim konceptom industrijalizacije, ali osobiti paradoks istarske deagrarizacije vezan je za činjenicu da se on odigrao u *zaleđu procesa opsežne "turistifikacije"*, koji je stvarao ogromnu potražnju za hranom. Pa ako je komplementarnost funkcija ključ za promišljanje regionalnog u suvremenom svijetu, onda se čini da se u razdoblju od 1945. do 1991. na području Istre malo ljudi bavilo regionalnim razvojnim opcijama.

Moguće je, na ovom mjestu, uvesti u diskusiju argument da promišljanje razvoja turizma ne znači uvijek shvaćanje globalne politike prostora i njegovih funkcionalnih veza, ali se onda može pretpostaviti da promišljanje razvoja turizma znači razumijevanje turističke politike. Sa stanovišta funkcionalne teorije moguće je nadalje pretpostaviti da razumijevanje turističke politike na prostoru koji želi biti regionalnom cjelinom znači *razboritu* turističku politiku, zbog toga će se u nastavku ispitati stanje regionalizma u istarskom turističkom području.

Slika razvoja obalnog istarskog prostora

Razvoj istarske obale u najvećoj je mjeri, u razdoblju iza II. svjetskog rata, obilježen razvojem *receptivnog turizma* masovnih razmjera koji je bio usmjeren na osvajanje inozemnog turističkog tržišta. Dinamika rasta inozemnih noćenja na području istarske obale pokazuje da je porast inozemnog turizma bio dobro prihvaćen i poželjan razvojni pravac.

---

9 Blažević, I., (1991.), Demografske značajke Istre, *Gospodarstvo Istre*, 4 (4), Pula.

10 Vivoda, V., (1991.), Projekcija i pravci budućeg razvoja poljoprivrede Istre, *Gospodarstvo Istre*, 4 (1), Pula.

Tablica 2**Noćenja stranih gostiju, u tisućama**

Godina	Buje	Poreč	Rovinj	Pula	Labin
1967.	392	1.025	398	532	270
1970.	823	2.083	662	894	406
1975.	1.593	3.645	1.516	1.285	653
1982.	2.014	4.877	1.743	1.437	712
1985.	2.967	6.504	2.608	2.129	972
1987.	3.120	6.397	2.324	2.333	980

Izvor: Ukotić, P., (1988.), *op. cit.*

Iz prikazanih brojki dobro je uočljiva brzina porasta stranih noćenja za navedenu vremensku seriju u svim obalnim istarskim općinama. Kad se one usporede s brojem noćenja koje u godini 1987., na primjer, realiziraju "domaći" gosti¹¹, vidljivo je da domaći konkuriraju strancima samo u općinama Buje i Pula te da, s aspekta čitavog istarskog obalnog prostora, ne predstavljaju strateški tržišni interes. Opravdano je stoga prihvatiti tezu da se obalni istarski prostor, u razdoblju iza II. svjetskog rata, posvetio animiranju stranog turističkog tržišta, kako bi u toj interakciji za sebe ostvario što veću korist.

Neposredni rezultat ovakve orijentacije bio je porast dohotka po stanovniku koji je, kad je obalna Istra u pitanju, u prosjeku premašivao onaj ostvarivan u Hrvatskoj već od 1961. godine.

Tablica 3**Porast DBP-a po stanovniku između 1961. u 1981. godine u US\$**

Općina	1961.	1971.	1981.
Poreč	426	1.359	7.063
Istra	767	1.030	5.465
Hrvatska	739	831	4.612

Izvor: *Plavi plan*, Split, (Prikazani je prosjek izračunat samo za prostor obalne Istre.)

Ovakav porast društvenog bruto-proizvoda na obalnom istarskom prostoru donio je, pored ekonomskog probitka, i brojne pozitivne socijalne pomake koji su inače tipični za početne faze razvoja receptivnog turizma koji nije temeljen na eksteritorijalnom kapitalu, a to su: porast životnog standarda, porast zaposlenosti, porast stupnja obrazovanja itd.

11 U 1987. godini obalne istarske općine ostvarile su slijedeći broj domaćih noćenja: Buje 2.402; Poreč 1.575; Rovinj 593; Pula 1.690; Labin 212. Izvor: Ukotić, P., *op. cit.*

Međutim, turistički razvoj obale ubrzo je, kroz razliku u dinamici razvoja, pokazao da čitava obala ne ostvaruje iste rezultate na turističkom tržištu. Tako se početnih 262.000 ukupnih dolazaka na zapadnu obalu Istre, prema 240.000 na istočnu istarsku obalu u 1967. godini ubrzo pretvorilo u 858.000 dolazaka na zapadnu obalu prema 292.000 dolazaka na istočnu obalu u 1976. godini. Ovo se odrazilo ne samo na razliku u ukupnim turističkim prihodima u dvije spomenute obalne zone, nego i na *količinu pozitivnih efekata turističkog razvoja, koji se obično prelijevaju lokalnom stanovništvu, a koja se, tada u jugoslavenskim, specifičnim uvjetima turističkog privređivanja, ponajprije ogledala u lokalnoj renti koju su zbog pritiska turističkog tržišta i zbog manjkavosti "jugo" fiskalnog i svakog drugog sistema mogli koristiti lokalni stanovnici.*

Povijesna je istina da dio turističkog zaostajanja istočne istarske obale proizlazi iz činjenice da je labinska općina, kao ključni predstavnik istočne istarske obale, logikom povijesnog razvoja bila orijentirana na rudarstvo, koje svakako, zbog opće poznatih razloga, nije kompatibilno s razvojem turizma. Međutim, novi paradoks regionalizma u Istri je taj da, u razdoblju od 1970. do 1985., kad zapadnoistarske općine doživljavaju turističku ekspanziju koja povećava broj stranih noćenja za tri do četiri puta u odnosu na baznu 1970. godinu, ta ista općina u 1985. godini jedva podvostručava broj stranih noćenja u odnosu na baznu 1970. godinu, ostvarujući u 1985. godini 972.000 noćenja, u odnosu na 6.504.000 koje u istoj godini ostvaruje Poreč, ili 2.967.000 koje ostvaruju Buje.

Nešto od ovog zaostajanja svakako valja pripisati "nezahvalnijoj" resursnoj osnovi kao i nepovoljnijoj prostornoj dispoziciji koja, za razliku od zapadne istarske obale, karakterizira istočnu, ali proučavanje podataka pokazuje da razlog takvom razvoju situacije leži i u činjenici da nije postojala regionalna turistička politika koja bi znala odrediti razvojne prioritete. Zbog toga se moglo dogoditi da labinska općina, paralelno s razvojem turizma, u deset dinamičnih "turističkih" godina (1970.-1980.) izgradi na području svoje općine i neke velike zagađivačke pogone, nanizavši u spomenutom razdoblju slijedeće: Tvornica termičkih uređaja (1970. godine), Termoelektrana Plomin (1970.), "Kvarnerplastika" Raša (1970.), Rekonstrukcija TC Koromačno (1973./74.), Tvornica keramičkih proizvoda Potpićan (1977.), Tvornica tankostijenih cijevi Potpićan (1977.), Tvornica igračaka Potpićan (1977.), "Kvarnerplastika" Dubrava, Labin (1977.), Tvornica lutaka i igračaka Dubrava, Labin (1978.).

Neposredni učinak ove razvojne strategije na području općine Labin je slijedeći: "Orijentacija Labinštine na rudarstvo, energetiku i industriju, nosi sa sobom i znatno narušavanje prirodne sredine u kojoj živimo. Brojna rudarska okna, kamenolomi, nezatrpane jame iz kojih je vađen boksit, rudokop uz Tvornicu cementa Koromačno i Tvornicu hidratiziranog vapna, Most Raša, pepeo i sumporni dioksid iz Termoelektrana Plomin, djelovanje luke Bršica, otpadne vode tvornica – sve to djeluje nepovoljno na prirodu i čovjeka... Zbog tridesetogodišnje krize rudarstva i petogodišnjeg pada industrijske proizvodnje u općini, privredna problematika Labinštine je početkom 1991. godine najteža i najsloženija među sedam istarskih općina."

12 O tome: Licul, R., (1991), Osnovna privredna djelatnost Labinštine nekad, danas i sutra, *Gospodarstvo Istre*, 4 (2), Pula.

13 Licul, R., (1991.), *ibidem*

Sa stanovišta logično shvaćenog regionalizma, koji vodi računa o funkcionalnim aspektima razvoja, situacija u labinskoj općini je krunski dokaz da osnovni elementi regionalnog planiranja nisu postojali niti u najpropulzivnijem istarskom sektoru -- turizmu. Jer, da je postojala ikakva regionalna koncepcija istarskog razvoja, ona bi se zasigurno odrazila u turizmu, i to tako da bi razvoj svih drugih ekonomskih aktivnosti na obali bio *kompatibilan sa zahtjevima turističkog razvoja*. Slučaj Labina, međutim, pokazuje da interes regije kao funkcionalnog sklopa, pa makar on bio sveden samo na obalu, nije bio uvažavan. U konglomeratu jugoslavenskih socio-ekonomskih prilika uspio se jasno izraziti samo interes triju zapadnoistarskih općina: Buja, Poreča i Rovinja. Tako se razvoj istarske regije sveo na razvojni koncept *lokalnih razmjera*, jer je blagodatima "turistifikacije" obuhvatio prostor maksimalne širine 5 km, učinivši *nefunkcionalnim* čak i kontinentalne teritorije triju spomenutih ključnih turističkih općina. Vjerojatno bi *lokaliziranje razvoja* u Istri trajalo još i danas da pretjerana i nekontrolirana gradnja smještajnih kapaciteta, bez sukladnog organiziranja prateće infrastrukture, na zapadnoj istarskoj obali nije dovela do *opće nestašice vode u Istri u ljetnim mjesecima*. Taj se problem počeo javljati početkom osamdesetih godina, te je sredinom osamdesetih kulminirao, jer 1.431 l/sec, koliko je Istra dobivala iz vodovoda Buzet, Pula i Labin¹⁴, nije bilo dovoljno da u "špicu" turističke sezone podmiri potrebe "... oko 195.000 stanovnika Istre, cjelokupne privrede i oko 250.000 turista koji dnevno borave na ovom prostoru"¹⁵.

Naravno, svakom je jasno da oscilacije u potrošnji zbog povećane ljetne potrošnje stanovnika ili privrede ne mogu izazvati takvu nestašicu kao što to može izazvati dolazak 250.000 "svježih" ljetnih potrošača vode koji se oslone na infrastrukturu, *nedovoljno pripremljenu za turizam*. Tablica što slijedi pokazat će uostalom ponajbolje do kakvih oscilacija u potrošnji vode dovodi turizam, dok će one iza nje pokazati kako se nedostaci turističke ponude dugoročno odražavaju na turističko tržište:

Tablica 4

Odnos potrošnje vode u ljetnom i zimskom razdoblju

Općina	Zima (veljača)	Ljeto (kolovoz)
Buje	1	3.30
Buzet	1	2.50
Labin	1	1.30
Pazin	1	1.01
Poreč	1	6.04
Pula	1	1.70
Rovinj	1	5.66

Izvor: Kalčić, Š., (1987.), *op. cit.*

14 O tome vidi: Kalčić, Š., (1987.), Limitirajući faktori istarskog turizma, *Susreti na dragom kamenu*, Pula.

15 Kalčić, Š., (1987.), *op. cit.*

Tablica 5

Ukupni broj ostvarenih noćenja u primorskim istarskim općinama 1980.-1990., u tisućama

Godina	Broj noćenja
1980.	16.083
1981.	17.003
1982.	16.285
1983.	16.965
1984.	18.657
1985.	21.374
1986.	22.350
1987.	21.588
1988.	21.598
1989.	19.619
1990.	17.166

Izvor: RZS, *Turizam 1980.-1990.*, autor tablice mr. Z. Hendija, Institut za turizam, Zagreb, 1992.

Tablica 6

Udio inozemnih turista i noćenja u ukupno ostvarenom broju noćenja 1980. i 1990. u Istri, u tisućama

	1980.		1990.	
	Ukupno	Udio inoz. %	Ukupno	Udio inoz. %
Turista	1.690	61,7	2.054	64,3
Noćenja	16.083	69,1	17.166	70,1

Izvor: Interni dokument, autor mr. Z. Hendija, Institut za turizam, Zagreb, 1992.

Iz tablice 6 dobro se vidi da do najveće promjene u potrošnji vode tijekom ljetnih mjeseci dolazi upravo u tri najjače turističke općine, Poreč, Rovinj i Buje, dok dobar indikator za zimsko-ljetnu potrošnju predstavlja oscilacija koju prikazuje općina Buzet koja, kao jedna od dvije *potpuno kontinentalne* općine u Istri, tijekom ljetnih mjeseci povećava potrošnju vode za 2,5 puta, markirajući tako *maksimalnu oscilaciju u potrošnji vode koja se može u Istri očekivati u turistički neaktivnim područjima*. To nadalje dokazuje da povećana potrošnja vode u Istri ovisi prije svega o turističkoj aktivnosti, pa prema tome *povećanje vodoopskrbnih kapaciteta predstavlja ponajprije interes turistički aktivnih općina*, i to ne samo zato jer bez toga nije moguće graditi nove kapacitete, već i zbog toga što bez toga nije moguće niti "značajnije poboljšati kvalitetu

turističkih usluga u postojećim smještajnim objektima i drugim sadržajima turističke ponude¹⁶.

Nemogućnost poboljšanja kvalitete turističke ponude očitana je, pak, u tržišnoj reakciji na istarsku obalnu ponudu, koju prikazuju tablice 7 i 8. Tako tablica 7 pokazuje da 1986. godina predstavlja *zadnju* godinu u kojoj obalni istarski turizam bilježi značajan uspjeh. Već je slijedeće, 1987. godine sezona slabija od prethodne, da bi se u godinama što slijede negativni trend nastavio, iskazavši u 1990. godini zabrinjavajući pad broja ostvarenih noćenja. Optimističniji analitičari turističkih kretanja koriste često pokazatelje koji su predočeni u tablici 8. U njoj je, naime, vidljivo da se u razdoblju 1980.-1990., bilježi porast inozemnih gostiju, odnosno noćenja u njihovom ukupno realiziranom broju, što bi onda trebalo ukazivati na kvalitativne pomake u ponudi. Ako se, međutim, uzmu u obzir obje tablice, onda će se lako uočiti o kakvom se minornom brojačnom pomaku radi, u razdoblju od 1980. do 1990., što znači da sva eventualna poboljšanja ponude od 1986. godine nadalje nisu nimalo utjecala na međunarodno tržište koje je ponudu iz osamdesetih cijeno isto ili vrlo slično kao i ponudu devedesetih. Ovo, pak, ukazuje da poboljšanja postojećeg koncepta istarskog turizma ne donose novi zalet na tržištu, pa stoga na njima ni ne treba dalje inzistirati. Stručnim rječnikom rečeno, to, napokon, znači da je postojeći istarski turistički proizvod dovršio svoj *atraktivni životni ciklus te da ga, želi li obalna Istra na turističkom tržištu opstati, treba mijenjati*.

Zbog ovakve turističke procjene obalna se Istra, napokon, morala "obratiti" unutrašnjosti, jer se samo u *unutrašnjosti zimi može kaptirati voda koju će turisti na obali trošiti ljeti*, pa zbog toga "Istarski vodovod" Buzet, kao regionalni entitet (samo ime svjedoči o tome), preuzima ingerencije nad novoizgrađenom akumulacijom Butonega, kapaciteta 1945 l/sec, koja će obali omogućiti dotok toliko potrebne vode. Tako se, napokon, stvara prva važna *funkcionalna veza između istarske obale i zaleđa, u kojem obalna Istra koristi iz zaleđa ono što nema -- vodu, dok Buzet dobiva od obalne Istre ono što je sam mogao teško priskrbiti -- radna mjesta*. Ta funkcionalna veza, valja naglasiti, nastaje tek u situaciji kad obalna Istra *više nema izbora*, ali je svakako dobar znak da se ona pojavljuje. Istra se time počinje približavati suvremenom pojmu regije, iako se radi o nesigurnom koraku. *Ostane li Istra samo na njemu, ostat će još uvijek daleko od regije*. Zbog toga će se, u nastavku, razmotriti ono razvojno rješenje koje Istri može omogućiti integralni prosperitet.

"ZAVIČAJNI PARK" KAO INTEGRALNA ISTARSKA RAZVOJNA OPCIJA

Kako bi bilo jasno zbog čega "Zavičajni park" predstavlja *integralnu razvojnu opciju za Istru*, nužno je na ovom mjestu: a) sažeti istarske razvojne probleme, b) izložiti temeljne postavke "Zavičajnog parka".

Sažimanje istarskih razvojnih problema

Na temelju svega dosad izloženog, istarski se razvojni problemi temelje na *disfunkcionalnosti integralnog istarskog prostora* koju karakterizira: a) velika

¹⁶ Kalčić, Š., (1987.), *op. cit.*

koncentracija *masovne* turističke ponude na *zapadnoj istarskoj obali*, b) koncentracija *zagađivačke* industrije na *istočnoj istarskoj obali*, c) *nedostatak* poljoprivredne proizvodnje u *središnjem istarskom prostoru*. Ovo posljednje pojavit će se kao naročiti problem u godinama što dolaze zato što će političko osamostaljivanje Hrvatske i Slovenije učiniti to da istarskom obalnom turizmu više neće biti dostupna relativno jeftina hrana iz Slovenije, već će se *razvijeni obalni turizam morati osloniti na poljoprivrednu proizvodnju vlastitog zaleđa*.

S druge strane, s obzirom na činjenicu da se globalno turističko tržište mijenja izbacujući gotovo potpuno iz "upotrebe" *koncept ponude "sunce i more"*, istarska će obala morati, želi li ostati konkurentna, "okrenuti" svoju ponudu prema najbrže "dohvatljivom" turističkom konceptu pod *koji se može podvesti*, a to je *rekreativni*. Kako bi takav "zaokret" uopće mogla napraviti, obala će *morati pojačano naglašavati i rekreativne vrijednosti zaleđa*, jer joj samo zaleđe daje mogućnost da na tržištu sliku urbanizirane obale oplemeni i *slikama očuvane prirode*. Jednom, kad turistička industrija počne nuditi i ovaj prirodni element, morat će stvarati i adekvatne kapacitete koji će biti kompatibilni kako s mogućnostima lokalnog stanovništva, tako i s općom zaštitnom strategijom koja je, zbog nužnosti skupljanja oborinske vode na prostoru središnje Istre, neizbježna na tom području. Tako će, napokon, ekonomska budućnost čitave Istre ovisiti o *budućnosti središnjeg istarskog prostora*, odnosno o njegovoj sposobnosti da na tom prostoru integrira tri funkcije: *zaštitu, poljoprivredu i turizam*.

Osnovne postavke projekta "Zavičajni park Istre"

Projekt "Zavičajni park Istre" je kompleksni pothvat koji ima za cilj kontinentalne dijelove teritorija sedam istarskih općina¹⁷ obuhvatiti jedinstvenom razvojno-zaštitnom strategijom radi poboljšanja životnih uvjeta lokalnog stanovništva, te očuvanja izvanrednog kulturnog i prirodnog naslijeđa koje postoji na tom području. Kao takav, ovaj je pothvat prihvaćen od svih istarskih općina koje su osnovale "Koordinacioni odbor Zavičajnog parka Istre" kao operativno tijelo koje se bavi razradom te promocijom ideje Parka "na terenu". Paralelno s tim, projekt "Zavičajni park Istre" je i razvojno istraživanje, prijavljeno u Ministarstvu znanosti Republike Hrvatske.

Imajući u vidu dosadašnja razvojna kao i zaštitarska iskustva na području Istre, postalo je očigledno, kao što je kroz prijašnji tekst pokazano, da *neselektivni* razvoj ne pridonosi organskom razvoju regije. Također je očigledno propadanje bogatog graditeljskog naslijeđa u središnjoj Istri pokazalo da *nijedan sustav zaštite nije djelotvoran na socijalno neaktivnim područjima*. Želi li se, dakle, zaštititi graditeljsko i prirodno bogatstvo Istre, mora se naći način da se prostor središnje Istre socio-demografski aktivira, a to je moguće samo ekonomskim razvojem, i to, s obzirom na ukupnu razvojnu sliku u Istri, uravnoteženim razvojem. Zbog toga se kroz instituciju Zavičajnog parka želi stimulirati: poljoprivreda u individualnom sektoru, koja naročito potiče proizvodnju *zdrave hrane; seoski turizam*, vezan za poljoprivredna domaćinstva, kako bi se ograničena mogućnost poljoprivredne produkcije, uvjetovana nužnošću proizvodnje zdrave hrane *zbog zaštite vodoopskrbnog sustava Istre*, nadoknadila ovom dodatnom aktivnošću; revitalizacija svih značajnih kulturnih potencijala, kako bi oni,

17 U posljednje vrijeme ima naznaka da će projekt obuhvatiti i dio teritorija općine Opatija, pa je moguće da se broj općina koje u projektu sudjeluju proširi.

osim nacionalnih kulturnih vrijednosti, postali i temeljni atraktivni element, nužan za konstituiranje cjelogodišnje turističke ponude.

U tom smislu, "Zavičajni park Istre" predstavlja koncept koji odgovara na glavne razvojne izazove s kojima će se u neposrednoj budućnosti suočiti Istra te otvara put za integralno rješavanje problema regionalnog razvoja Istre.

ZAKLJUČAK

Budući da razvijanje koncepta "Zavičajnog parka Istre" prati i svijest o tome da je on, zbog globalnog međunarodnog poretka, moguć samo ukoliko država Hrvatska ukaže relevantnim svjetskim financijskim institucijama na međunarodni interes koji zaštita središnjeg istarskog prostora u sebi sadrži, to je, na kraju moguće zaključiti da ključ regionalnog istarskog razvoja leži u međunarodnom položaju Republike Hrvatske.

Tako se, napokon, dolazi do zaključka da nacionalno i regionalno predstavljaju sukladne fenomene koji su mogući samo u paru. Temelj tog para, međutim, više nije predmetom sociologije ili ekonomije. Korijen mu je, naime, u glagolu *biti*. Zbog toga će sudbina regionalnog, u budućnosti, biti bitno određena sudbinom nacionalnog. U konkretnom slučaju Istre taj "aksiom" kao da je našao ponajbolji primjer. Ništa osim regije nije interes Hrvatske, ništa osim Hrvatske neće omogućiti da Istra bude regija.

LITERATURA

- Blažević, I., (1991.), Demografske značajke Istre, *Gospodarstvo Istre*, 4 (4), Pula.
- Défert, P., (1960.), Le tourisme dans l'expansion régionale, principes et méthode, *Le tourisme moderne*, AIEST, vol. 1, Berne
- Kalčić, Š., (1987.), Limitirajući faktori istarskog turizma, *Susreti na dragom kamenu*, Pula.
- Knowles, P., Wareing, J., ed., (1976.), *Made Simple Economic and Social Geography*, Allen.
- Licul, R., (1991.) Osnovna privredna djelatnost Labinštine nekad, danas i sutra, *Gospodarstvo Istre*, 4 (2), Pula.
- MacCannell, D., (1975.), *The Tourist, A New Theory of The Leisure Class*, Schocken Books, New York.
- Ukotić, P., (1988.), *L'aménagement touristique de la côte istrienne*, Maîtrise de géographie, Faculté des lettres de Nice.
- Vivoda, V., (1991.), Projekcija i pravci budućeg razvoja poljoprivrede Istre, *Gospodarstvo Istre*, 4 (1), Pula.

COUNTRYSIDE PARK OF ISTRIA

(From Regional Problem to Regional Project)

Saša Poljanec-Borić

Institute for Tourism, Zagreb

This article analyses the notion of a region as understood in the perspective of a functional development theory. A region is therefore defined as a functional economic whole. Using the example of economic development of Istria, the disfunctionality of past development strategy is shown. By elaborating the actual developing problems in Istria, it is argued that the "Countryside park of Istria", as a protected site, represents the optimal developing concept for Istria.